

VERSLAGEN VAN DE MAANDELIJKE BIJEENKOMSTEN

Te Heerlen op 14 november 1980.

Nadat de voorzitter zijn vreugde had uitgesproken over het grote aantal aanwezigen dat hij welkom mocht heten, kreeg de heer A. Wittgen het woord om te spreken over "Roofvogels", een onderwerp waaraan hij jarenlang zijn speciale aandacht heeft gegeven.

Spreker had zijn voordracht gesplitst in een meer theoretisch deel, waarbij onderwerpen als anatomie en territorium aan de orde kwamen en een deel, waarbij hij aan de hand van dia's een beeld gaf van een gebied in Griekenland, waar hij al vele broedseizoenen roofvogels bestudeert.

De verschillen in bouw tussen twee willekeurige roofvogels, i.c. de Sperwer (*Accipiter nisus*) en de Buizerd (*Buteo buteo*) verduidelijkte Spreker met behulp van opgezette exemplaren. De lange staart van de Sperwer maakt deze vogel wendbaar, de korte vleugels beperken echter zijn snelheid. De Sperwer probeert zijn buit daarom door middel van korte verrassingsaanvallen te verschalken. De Buizerd met zijn niet opvallend lange of korte vleugels of staart munt daarentegen niet uit in snelheid en wendbaarheid. Hij is dan ook geen specialist in een of andere vangmethode, maar weet op verschillende manieren aan de kost te komen: loerend vanaf weidepalen op Veldmuizen (*Microtus arvalis*), lopend door de wei op zoek naar regenwormen, maar ook speurend naar aas. De Buizerd is om deze reden minder kwetsbaar dan echte specialisten als de Boomvalk (*Falco subbuteo*) en de Slechtvalk (*Falco peregrinus*).

Het territorium van roofvogels wijkt af van dat van andere vogelsoorten. Roofvogels kennen een nestterritorium, een betrekkelijk klein gebied rondom de horst en een zogenaamde home-range, die het leefgebied van de vogels omvat. Het nestterritorium wordt door de broedvogels tegen indringende soortgenoten verdedigd. De home-ranges van verscheidene broedparen kunnen elkaar echter overlappen. Er kunnen dus meerdere individuen van één soort hetzelfde deel van een home-range bejagen.

De grootte van een home-range wordt zodanig gekozen, dat één broedpaar in een slecht jaar toch zijn jongen kan grootbrengen.

Spreker is ook doende met een onderzoek naar de onderlinge plaatsbepaling van de roofvogelsoorten

in het ecologische systeem. De predatiekracht van een roofvogel wordt bepaald door de combinatie van gewicht en kauwlengthe. Een zware vogel met grote klauwen kan een zwaardere prooi slaan en heeft dus een grotere predatiekracht dan een lichte vogel met kleine klauwen. Zet men het gewicht van diverse roofvogels logaritmisch uit tegen de klauwlengthe, dan blijken de meeste roofvogels een van elkaar verschillende predatiekracht te bezitten, met andere woorden, de verschillende soorten hebben een eigen plaats in het systeem. Sommige soorten, die qua predatiekracht dicht bij elkaar liggen, blijven elkaar toch niet beconcurreren, omdat ze zich elk op een eigen manier hebben gespecialiseerd. Voorbeeld: Buizerd (kleine knaagdieren) en Wespendif (wespen).

Volgens een aan de praktijk getoetste hypothese van de Spreker is de roofvogelbevolking van een gebied pyramidaal opgebouwd. De basis van de pyramide wordt gevormd door een groot aantal individuen van kleine soorten en de top door enkele exemplaren van grote soorten.

De heer Wittgen heeft een groot deel van zijn onderzoek verricht in een tot de Oost-Balkan behorend gebied in Griekenland, dat vele duizenden vierkante kilometers groot is en waar 24 van de 32 Europese dagroofvogels voorkomen.

Het centrale punt van het onderzoek is dan ook de beantwoording van de vraag, hoe het mogelijk is, dat zoveel soorten in "harmonie" in zo'n gebied kunnen leven.

Na het meer theoretische deel van zijn voordracht gaf de Spreker aan de hand van lichtbeelden een overzicht van verschillende in zijn onderzoekgebied voorkomende biotopen, gevolgd door een verdere detaillering van de milieus.

In de laagst gelegen gebieden overheerst de landbouw, die echter niet, zoals bij ons, sterk nivellerend heeft gewerkt, maar een rijk gestructureerd landschap heeft geschapen, met bosjes, houtwallen en braakliggende terreinen. Het agrarische land gaat harmonieus over in het wat hoger gelegen, droge naaldbos (o.a. *Pinus nigra*), dat een zeer open karakter heeft, met opduikende rotsformatie en dat wordt gekenmerkt door het voorkomen van veel overgangen, zoals van open naar dicht, van hoog naar laag, van droog naar nat en van (voedsel)arm naar rijk. De aanwezigheid van veel grensmilieus biedt veel levenskansen aan planten, insecten, amphibieën, reptielen, vogels en zoogdieren, waardoor roofvogels, als top van de voedselketen, een rijk gedekte tafel vinden. Boven

700 m gaan de droge naaldbossen over in de relatief dichte zachte-eikenbossen (*Quercus cerris*), die op ca. 1000 m hoogte grenzen aan het zachte-eiken-beukenbos. Hier huizen veel kleinere roofvogelsoorten als Buizerd en Wespandief. Tussen 1050 m en 1150 m tenslotte vindt men de kruidenrijke, grazige, wat heuvelachtige open vlakten met verspreid voorkomende boomgroepen en hier en daar steile rotswanden. Hier is het domein van grote soorten als Steenarend (*Aquila chrysaetos*), Keizerarend (*A. heliaca*), Lammergier (*Gypaetus barbatus*), e.d. Bij een verdere typering van de diverse milieus liet de Spreker ons mooie opnamen zien van de planten- en dierenwereld, die, direct of indirect, uiteindelijk als voedselbron dienen voor de roofvogels. We noemen: Groene pad (*Bufo viridis*), Dobbelsteenslang (*Natrix tessellata*), Scheltopusik (*Ophisaurus apodus*) een grote pootloze hagedis, Siesel (*Citellus citellus*), Smaragdhagedis (*Lacerta viridis*) en de Griekse landschildpad (*Testudo hermanni*), aangevuld met fraaie opnamen van bloemen, kevers en vlinders. En dan natuurlijk de roofvogels, elk in zijn eigen biotoop, met geweldige vluchtfoto's. Veel indruk maakten de dia's van Steenarenden (die ter plaatse zowel in bomen als op rotsen broeden) vliegend met een schildpad in een klauw, die dan op een behoorlijke hoogte wordt losgelaten om vervolgens op de rotsen te pletter te vallen, waarna de arend zich aan het vlees tegoed kan doen.

Opmerkelijk was de constatering, dat Schreeuwarenden (*Aquila pomarina*) twee eieren leggen, maar nooit meer dan één jong grootbrengen. Het oudste jong gaat op het jongste zitten, zodat dit niet meer door het voedselbrengende adulte dier wordt opgemerkt en van honger omkomt. Mogelijk bevindt de Schreeuwarend zich evolutionair in het overgangsstadium van twee eieren en één jong naar twee eieren en twee jongen. Proeven in Tsjechoslowakije hebben uitgewezen, dat men het broedsucces van deze soort kan verdubbelen door het tweede jong meteen uit het nest te verwijderen, het in een Wouwenest (*Milvus spec.*) te laten grootbrengen en het ongeveer één week voor het uitvliegen weer op het ouderhorst terug te zetten. Omdat de Schreeuwarend geen voedselspecialist is, zowel vogels, Siesels, padden als slangen staan om zijn menu, heeft hij meer mogelijkheden zich aan veranderende omstandigheden aan te passen. Veel moeilijker op dit punt hebben het de gieren als Monniksgier (*Aegypius monachus*) en Vale gier (*Gyps meppellii*), wegens het schaarser worden

van het aanbod van aas. Een uitzondering hierop is de Aasgier (*Neophron percnopterus*), die vuilnisbelten bezoekt en hier kennelijk goed aan de kost kan komen.

Erg moeilijk hebben het de Zeearenden (*Haliaeetus albicilla*). Niet alleen is hun aantal sterk teruggelopen, maar ook hebben ze hun broedgebied moeten verleggen van de in de laagte gelegen bossen langs de rivieren, naar de op grotere hoogte gelegen. Het vreemde daarbij was, dat men, ondanks het feit dat de Zeearenden hun prooiën bleven zoeken in hun oude broedgebied, de dieren nooit tussen beide gebieden heen en weer zag vliegen. De oplossing van dit raadsel werd na enkele jaren gevonden, toen men ontdekte, dat de Zeearenden door de smalle, door kleine riviertjes uitgeslepen ravijnen van en naar hun horst vliegen. In 1980 bleek een volwassen Zeearend mannetje een paar te vormen met een onvolwassen wijfje. Dit paar bracht met succes één jong groot, iets wat tot dusver nog niet in de literatuur is beschreven.

Met deze en nog andere wetenswaardigheden over roofvogels, aangevuld met mooie dia's, die een goed beeld gaven van het bestudeerde gebied met zijn geweldige roofvogelpopulatie, wist de heer Wittgen zijn gehoor de hele avond geboeid te houden, hetgeen daarna ook duidelijk bleek uit de reacties van de aanwezigen en het dankwoord van de heer van Geel.

Te Heerlen op 8 december 1980

Nadat voorzitter van Geel Mej. Chambille, die begin november is overleden had herdacht, gaf hij het woord aan de spreker, de heer H. de Bruijn, die tevoren te kennen had gegeven zijn voordracht te willen beperken tot "Voorjaarswaarnemingen in Zuid Portugal". Zijn reizen hadden steeds de stad Faro in het zuiden van de Algarve als vertrekpunt. Het mediterrane klimaat van deze streek, gevoegd bij de kalkrijke bodem, staat borg voor een soortenrijke vegetatie, waarmee Spreker ons dan ook kennis liet maken: Gele ophrys (*Ophrys lutea*), Gladiolus segetus, Lange tongorchis (*Serapias vomeracea*), Arisarum vulgare, de op Bremraap lijkende, felgele *Cistanche phelypaea* en de beide oorspronkelijk uit Zuid-Afrika afkomstige soorten *Oxalis pes-caprae* en *Carpobrotus acinaciformis*. Aan de kust werden waargenomen: Alpenkraai (*Pyrrhocorax pyrrhocorax*), Kuifaalscholver (*Phalacrocorax aristotelis*), Geelpootzilvermeeuw (*Larus argentatus michahellis*) en een overwinterende Alk

(*Alca torda*). Wat verder van de kust een Kleine zwartkop (*Sylvia melanocephala*). De maquis, meer landinwaarts, heeft in deze tijd al heel wat fraais aan bloeiende planten te bieden: Witte affodil (*Asphodelus albus*), *Phlomis purpurea* en de opvallende *Chrysanthemum coronarium*. De westelijker gelegen Lagoa San André was zowel ornithologisch als botanisch interessant. Hier vindt men veel Kurkeiken (*Quercus suber*) en Zeedennen (*Pinus pinaster*), leveranciers van respectievelijk kurk en hars. Hoog in een Zeeden had een paartje Ooievaars (*Ciconia ciconia*) hun nest gemaakt. In de weiden tussen de koeien stapten veel Koereigers (*Ardeola ibis*) rond, op zoek naar opgeschrikte insekten. Van de planten noemen we *Calendula scriptostemma*, verwant aan de bekende Goudsbloem (*C. officinalis*), Grote maagdenpalm (*Vinca major*) en de overal bloeiende Mimosa (*Acacia retinodes*).

Het bezochte Lissabon is bekend om zijn prachtige oude gebouwen, waaronder barokke, gotische en romaanse kerken, het beroemde Alcazar en het Hieronymusklooster. Van al deze architectonische bijzonderheden liet de Spreker ons mooie beelden zien, duidelijker waargenomen met het oog van de vakman.

Even fraai waren de folkloristische bruiloftsstoet in

Batalha en de 14^e eeuwse kathedraal van Alcobaça, die als de gaafste gotische kerk van Portugal bekend staat.

In de streek Alentejo werd een bezoek gebracht aan de stad Evora, bekend om haar Romeinse tempelruïne. Hier wist de heer de Bruijn enkele Kaspische beekschilpadden (*Mauremys caspica*) te fotograferen. Een hoogtepunt was een wandeling door de Pulla de Lobo (Wolfsravijn), waar een kleine rivier zich in de loop van vele duizende jaren een weg door het harde gesteente had geslepen. Van de interessante vogels, die hier werden waargenomen noemen we: Rotszwaluw (*Ptynoprogne rupestris*), die veel lijkt op de Oeverzwaluw, maar wat groter is en een zeer snelle vlucht heeft, Hop (*Upapa epops*), Bijeneter (*Merops apiaster*), een vissende IJsvogel (*Alcedo atthis*), Roodkopklauwier (*Lanius senator*) en een prachtige opname van een vliegende Alpengierzwaluw (*Apus melba*).

Interessant waren verder dia's van de Moorse ringslang (*Natrix maura*), Spiegelophrys (*Ophrys speculum*) en *Orchis italica*.

Namens de aanwezigen bedankte de voorzitter de heer de Bruijn voor diens boeiende voordracht en de wijze waarop hij het juiste evenwicht had weten te vinden in de keuze van de vertoonde beelden.

BOEKBESPREKING

Thijssse, Jac. P. Het Naardermeer; te illustreeren met Verkade's plaatjes naar teekeningen van L.W.R. Wenckebach, Jan van Oort en Jan Voerman Jr. Ede, Zomer en Keuning, (1912) 1980. 101 blz., afbn., reg.

Uitgeg. in samenw. met de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland bij gelegenheid van het 75-jarig jubileum. Geb. f 24,90.

Hoorn, D.A.C. van den. Het Naardermeer; gisteren vandaag morgen; fotografie Evert Boeve. 's-Graveland, Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland, 1980. 47 blz., afbn., lit. opg.

Samen in luxe-cassette met de her-uitgave van het Verkade-album "Het Naardermeer", f 34,50 (niet los verkrijgbaar).

Na de beroemde Verkade-albums Lente, Zomer, Herfst, Winter, Bonte Wei, Blonde Duinen en Friesland, is nu ook het in 1912 uitgegeven album Het Naardermeer heruitgegeven. Iedereen zal begrijpen dat heruitgave in 1980 van juist dit album geen toeval is. Het is immers nu 75 jaar geleden dat op initiatief van Jac. P. Thijssse, auteur van dit album, de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten werd opgericht. En het mag bekend worden verondersteld dat het Natuurmonument waar het allemaal mee begonnen is het Naardermeer was.

Inmiddels heeft de jubilerende Vereniging haar bezit uitgebreid van ongeveer 750 ha tot ruim 36000 ha, van Zuid-Limburg tot Texel en van de Hollandse duinen tot Overijssel. Dit én de

geschiedenis van het Naardermeer tot op de dag van vandaag is te lezen in de boeiende reportage die D.A.C. van den Hoorn van het Naardermeer gemaakt heeft en die samen met het album van Jac. P. Thijssse als jubileumuitgave van Natuurmonumenten in één cassette verschenen is. Deze reportage - Het Naardermeer, gisteren, vandaag, morgen - is niet alleen een nostalgische terugblik maar somt ook de gevaren op die het Naardermeer nog steeds bedreigen. Bekend zijn de geplande spoor- en snelwegen vlak langs of zelfs door het Naardermeer maar de grootste bedreiging van dit Natuurmonument vormt de slechte waterhuishouding.

Door allerlei oorzaken droogt het Naardermeer langzaam op. Deze jubileum-uitgave van twee fascinerende boeken die geheel bij elkaar aansluiten is zonder meer geslaagd te noemen. In zekere zin doet het foto-werk van Evert Boeve hetzelfde als de 144 kleurplaatjes en pentekeningen van Wanckebach, Van Oort en Voerman jr.: zij ondersteunen de boeiende teksten van respectievelijk Van den Hoorn en Thijssse. Net als in de vorige heruitgaven zijn de kleurplaatjes integraal mee gedrukt. Voor een opmerking hierover verwijs ik nog eens naar de bespreking van het album Friesland door A.M. in januari van vorig jaar. Vermeldenswaard is nog dat prof. dr. Zonderwijk in de inleiding tot het album ingaat op o.a. een aantal vergissingen en veranderingen in naamgeving en ook enkele passages uit het boek doortrekt naar de hedendaagse situatie.

De prijs van deze heruitgave is gelijk aan de heruitgave Friesland en voor f 9,60 extra heeft u de complete jubileumuitgave die ik warm aanbeveel.

Douwe Th. de Graaf.